

ԱԿԱՄԱՅ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՆՆԵՐ

Սուբբն կիւրեղի համաձայն, Քրիստոսի մէջ երկու բնութիւններու մէկութիւն կայ և ոչ թէ դաստորոշեալ միութիւն, որ Քաղկեդոնի և Լեոն Պապի դժբախտ յայտարարութիւնը եղաւ, ուրախացնելով միայն բանաձևին պաշտպանն չտարափառն նեւատորը: Հետեւաբար աստուածային այս խորհուրդէն և ըմբռնողութիւնէն շատ հեռու է Լեոն Պապը և իր անկարելի Տոմարը, որուն անգէտ և անպէտ փոստաբանը կը հանգիստանայ տղտոտամուտքն Լորէնցոն:

Ճիշդ է թէ քաղաքական փափուկ կացութիւններու և պահանջներու ճնշման տակ, մեր Հայրապետներէն ոմանք, յետ երկուստեք տրուած լուսարարութեանց, ստիպուած են եղեր յայտարարելու յաճախ թէ տարբերութիւն չկայ երկու կողմերու դաւանանքին միջև: Ասոր հակառակ սակայն Հայ Եկեղեցին չէ փոխած կիւրեղեան բանաձևը և ընդդիմացած է միշտ Լեոնեան չտարափառ Տոմարով պայմանաւոր Քաղկեդոնի բանաձևին:

Նոյն քաղաքական ցաւալի հանգամանքները, մանաւանդ կիլիկեան շրջանին, մղեցին որոշ զոհողութիւններու: Մեր կաթողիկոսներէն և թագաւորներէն ոմանք, Լեոնիներու ճնշման տակ, դաւանական խախտումներ տւաւ ուսով բերելու փորձուեցան, և եթէ չըլլար Մեծ Հայքի արքիպիսկոսներու արթուն հակողութիւնը, մեր Եկեղեցի ինքնուրոյն գոյութիւնը կ'ընար վտանգուիլ:

Լորէնցոն փոխանակ հաւելիթին մէջ մազ փնառելու, մեր Եկեղեցիին վերադրել ուղեկով բաներ՝ որոնք գոյութիւնը յանուն պատմական ճշգրիտ հասկացողութեան միշտ կոտակածելի պիտի մնայ, թող տնդարդաւորայ թէ քրիստոնէութիւնը Հռոմի ձեռքին մէջ, փոխանակ մեղմացնելու հին լախարհի քաղաքակրթութեան անկման հետեւանքները, ընդհակառակը այդ անկումը աւելի աղիտալի դարձուց մարդկութեան համար, սակոծելով տասներինգ և ուելի դարեր խաւարի արդիւնաց մը, որուն մէջ տուայացեան Եւրոպական ժողովուրդները:

Հայ ժողովուրդը, ընդհակառակը, քրիստոնէութեան միջոցաւ ստեղծեց Հայ Գիրը, Հայ Դպրութիւնը, պահեց Հայ Աւանդութիւնը, հաստատուն հիմերու վրայ դրաւ Հայ Լեզուն, վերջապէս տպանովեց այն ամէնը՝ որ ազգութեան մը տարերքը կը կազմէ: Չընդունիլ այս ճշմարտութիւնը, կը նշանակէ չըմբռնել Հայոց պատմութեան Ոգին:

Եթէ քրիստոնէական եկեղեցիներու միջև միութիւն պիտի հաստատուի, ինչ որ խիստ ցաւկալի է, այդ պէտք է ըլլայ փառաբան յոր քանի, իրաւունքներու ցաւունքով, սանձաւորութեան անքնաբարեբախտութեան հիման վրայ: Հայտնաբերութիւնը, որ մեր Եկեղեցւոյ աւագ տառքիներութիւնը եղած է, պէտք է բաժնուի նաև միւս Եկեղեցիներու կողմէ, և անկողմորէն: Այն ստին մինք պիտի չըմբռնեմք այլևս Մովսէս կաթողիկոսի նման «Բաւ լիցի ինձ ընդ գեան Ազատ անցանել», բայց պիտի կրկնենք միշտ, ինչպէս մեր նախնայորէք, «այս աւանդութեան վրայ հաստատեալ կամք եւ ոչ խոտորիմք ի մնանք ո՛չ յաջ եւ ոչ յահեակ»:

Քաղկեդոնի ժողովը դաւանանքի կեղծիքով վարադուրուած քաղաքական կռիւ մը և Աթոռի գերադասութեան խնդիր մըն էր, Հռոմի՝ Կ. Պոլսոյ և Աղեքսանդրիոյ Եկեղեցիներու միջև: Աղեքսանդրիոյ միջև և այդ թառականը տաւջնորդի գեր կատարած էր հաւատքի հորցերու մէջ, Աթոնասի, Կիւրղի և ուրիշներու հեղինակութեան շնորհիւ: Հռոմի Լեոն Պապը կ'ուզէր խելոյ այդ տաւջնութիւնը. Պոլսոյ Պատրիարքն նոյն յաւակնութիւնները կը տածէր:

Հայերը նգովեցին թէ՛ Գաղկեղոսի ժողովը, թէ՛ Լեւոնի Տաճարը և թէ՛ միասնապէս Եւֆրատէսը Այս թուականէն վերջ Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւնը անդուլ հաիւ մըն է յաւնական սահմադաւթեանց դէմ՝ որոնք միշտ միասութիւն կ'առաջարկէին, մոնաւանդ քաղաքական առաջնապահութեամբ, քրիստոնէական մարդասիրութեամբ: Բարբէն Կոթողիկոս Վաղարշապատի Ե. ժողովով (495), Ներսէս Բ. Բագրեւանդացի՝ 551ին, Յովհ. Կոթողիկոս Գաբիշտան՝ 571ին, Մովսէս, յետոյ Աբրահամ Աղբաթանեցի և Կոմիտաս Կոթողիկոսները միշտ դէմ կեցան Գաղկեղոսի ըմբռնութիւն: Իսկ Նորի և Ներսէս Շինողի զարաւարտութիւնները որդիւնք էին յաւնական բանակներու, ճնշման և բռնութեան, ինչպէս տայք կերպով դիտել կաւոյց Գեղեցի:

Յովհաննէս Օձնեցի իմաստասէր կաթողիկոսը՝ շատ առելի զօրաւոր տնտեսականութիւն մը, կորովի պաշտպանը հանդիսացաւ իր եկեղեցիին, քան իր մէկ երկու նախարդները, որոնց նուազ վճարովան ընթացքին մէջ մեծ դեր ունի քաղաքական աննպաստ և ապիրախ վիճակը երկրին: Իր անունով հասած «Սոկոս Ժողովոյց որ ի Հայքս Թաւղթին մէջ (Կիբեթ Թղթ. 220-33) կը կարդանք. քրդամանցից Ժողով լինել ի քաղաքն և ի իշխանն իսր տաշնդա Քաղեկաշին . . . սը զերթորոգութիւնն զաւանանդ չորթորոգութիւն խառնովանին՝ ըստ անիծեալն Տոմարին Լեւոնիս:

Այսօր Բաղրատունիի շրջանին ունինք Կ. Պետյոյ Փոստ Պատրիարքի Թուղթերը՝ Այս վերջինը որ իր ամբողջ հանձնարն ու հնարամտութիւնը գործածեց ըստնելու համար Յոյն Եկեղեցին Լատինականէն, իր այս նպատակին հասնելու համար ուղեց նախապէս Արեւելքի փաշա Եկեղեցիները իրեն միացնել և ի միջի այլոց դիմեց նաև Զաքարիոս Լայրսպեանին (854-77)։ Փաշի ձեռնարկը, միութեան տեսակէտէն, յիշատակելի արդիւնք մը չունեցաւ, թէև յաջողեցաւ տեղեկել «Արեւելեան Հիւրանոցը»։ Անուիրտ Մսկոպցին (943-965) առիւթի կտրծր և խառն եղաւ միութեանական այս խնդիրներուն մէջ, Քաղկեդոնական մկրտուածները նախօժ մը ևս մկրտել հրամայեցով և եռկ խաչիկ Կաթողիկոսի (973-92) անունէն տնքածոն պիտի ըլլայ շայն Եկեղեցւոյ հեռանդուն պայտապտնի համբաւը։ իր օրով յաւնականն սանձաւթիւնները առելի պիտի ցատակահոտին։

Պետրոս Գեառգարձ (1019 - 58) տխուր էջ մը կը բանայ Հայրապետներու շարքին մէջ։ Իր շահամուրթ արամադրութիւններուն արդիւնքը եղաւ Անիի քանձումը Յաւնոց։ Բայց կրը ունոր յաջորդէց Խաչիկ Բ. Անեցի, միութեան խնդիրը բռնութեան ձեւ մը տաաւ Յաւնոց կողմէ։ Պետական ուժով Պալիս տարուեցաւ ա՛ն ուրիշ եպիսկոպոսներու հետ (1054), ուր ծանր՝ ապառնայիքներով՝ առաջարկուեցաւ իրեն՝ ընդունիլ քաղկեդոնականութիւնը, հպատակիլ Պալատյ Աթոռին և տարեկան տուրք վճարել։ Անեցին գտկայն, հպատակի իր վրայ։ Ի դարձ դրուած թուր խոշտանգումներուհի,՝ պահից իր կորովը, պատասխանելով ամէն հարուածի. «Ձոր մինչև ցիւժ ներքուհի,՝ պահից իր կորովը, պատասխանելով ամէն հարուածի. «Ձոր մինչև ցիւժ ժաճանակն չէ՛ ընալ՝ և ո՛չ հաւաւանիմ» (Լուսաւ. էջ 60)։ Գրիգոր Վեդիս-սէրի անձա-հական գիրքին ու իշխանական ազդեցութեան շնորհիւ իրողութիւնները բարեփոխ-ուեցան մասամբ։

Բաւերինեանց իշխանութիւնը սկսած էր մասնադ ընել կայսրութիւնը, ար մտէն հնարք ի գործ կը դնէր իր խանձարարքին մէջ ջնջելու համար զայն: Լեւոն Ա. այդ հակառակութեան յայտնի զտն կըտու թորոս Բ. (1145-68) քանիցս ջարդեց Մա-
սիսէլ հայտնի բանակները և աջնց խոչնդիրներուն: Կայսրը, յաւատաւ կրօնական
հաշիւներ իմեցի; այդ ձեւով կիրիկիսն դարձեալ գրաւելու և Բաւերինեան նորածիլ
իշխանութիւնը աշնչացնելու համար:

Իշխանութիւնը ոչնչացնելու համար
Շտաբակի կոթադրեկանութեան միջոցին է որ Մանուէլ կայսրը վերջին վորժ
մըն, ու ի՛նչ, թէն ապարդիւն է Շտաբակին անմիջական յաջորդները հետեւեցան իր
ուղղութիւնները Մանուէլ կայսեր և Յուսէպ Միքայէլ Պաթրարքի, այսինքն միւս-
թեան պաշտպաններուն անհետացումով ոչաւ վերջնաւոր հաւ Յայն և Հայ Եկեղեցի-

ներու միութեան խնդիրը, որուն այնքան հակառակ էին Արեւելքի Հայ վարդապետները: Մեր Եկեղեցւոյ պահպանողական տարրը կը կազմէին երանաշնորհ այդ վարդապետները, և զգալով քաղաքական գիտութիւնները կրօնքի սիրով չպարուած ձեռնարկներուն, կը զգուշացնէին միշտ Պահլուա Հայրապետները, իրական արդիւնքի մը հասնելէ (Տես Վեամականի Գրիգոր Տղայի, Տուաէորդիի Վիճարանութիւնս ուրը, Ընդհարարական, Ստ. Օրբէլեան, ևն.): Պահլուաւի կաթողիկոսներուն հետ՝ վերջապա նոե յունական միութեան կազմակերպիչ փորձը: Անկէ յետոյ եղած տկար ձեռնարկները ուշագրաւ արդիւնքի մը չյանգեցան, Հայերը շուրջ հազար տարուան փորձառութեամբ շատ լաւ ուսումնասիրած էին Բիւզանդական քաղաքականութեան փողոքու խորգաւանանքը:

Իսկ Հայոց յարաբերութիւնը Հռովմի Եկեղեցիին հետ, միութեան գետնին վրայ, համեմատաբար յետագայն ժամանակներուն կը վերաբերի, ինչպիսիքներու շրջանին: Մէկ կողմէ նիւթական բարորութեան խոստումը և միւս կողմէ քաղաքական փորձութեան վերահաս վտանգները յաջողեցան առաւել կամ նուազ դարձնել ոմանց աչքերը դէպի Արեւմուտք. բայց այս դարմանալի բան մը չէ, վասնզի մեր մէջ Ստյ (1307) և Ատանայի (1315) ժողովականներու գումարումէն շատ տարիներ առաջ՝ Յունաց Միքայէլ Կայսրը տնգամ Լիոնի մէջ ստորագրած էր արդէն Ուղղափառ հաւատոյ դաւանութիւնը: Արդ՝ ա՛յ միայն Հայեր այլ և Յոյներ՝ իրենց քաղաքական տկարութեան առջև՝ ստիպուած էին այդ միութեան գործին համակերպիլ երբեք, բայց թէ՛ Յունաց և թէ՛ Հայոց՝ ա՛յ բոլորովին բարեկաշառական մտածութեամբ յուզուած այս շարժումները բնականաբար պիտի դադարէին երբ Միջին դարը փակող յաղթութիւնը ամէն բան վերջացուց: Այս մեծ պատահարէն քանի մը տարիներ առաջ գումարուած Փլորենտեան ժողովը (1438) որ պիտի հաւաքէր ընդհանուր Բրիտանիայ Եկեղեցիները հռովմէական միւսնոյն դրօշին տակ, կամ թէ ըսենք՝ Արեւելք և Արեւմուտք զիրար պիտի գրկէին, ցանկացուած վախճանը չունեցաւ ու չէր իսկ կրնար ունենալ: Մինչ մէկ կողմէ Արեւելեան հերձուածը կ'ուզէին մէջտեղէն վերցնել, արդէն Արեւմտեան հերձուածը աւելի ծանրակշիռ երևոյթ մը կ'առնէր: Ժողովը ապարդիւն մնաց և խոսէ աւելի բարձր ճակատագրի մը հասնելու ընդունակ չէր: Այսպէս չարչար պատրանքի վերածուեցան գերագոյն գահին տաճած գեղեցիկ յոյսերը՝ ինչպէս Յունաց նոյնպէս և Հայոց միարեանութեան ժառանգ, անոր համար հռովմէական կղերը չի խղճահարիւր այսօր յայտարարել թէ Յոյները չյապաղեցան իրենց մեղքը քաւել 1453 ի աղէտով և մեր տարաբախտ ազգն ալ գուցէ տնկէ յետոյ դատապարտուեցաւ դժոխքի յաւիտեանական կրակներուն:

Սակայն ո՛րա յայտնի է թէ Փլորենտեան ժողովին անյալող ելքը զգացուց Հռովմի Քահանայապետին իր այն տկարութիւնը՝ որուն գիտակցութիւնը դեռ չունէր ահ, և դար մը չանցած իրապէս իմացաւ թէ պատած էր այն ուղկանը՝ զոր կը ցանցէր Արեւմուտքի և Արեւելքի մէջ և Տրիտենդեան ժողովը ի գո՛ւր տասնեօթը տարիներու ճիգով յոգնեցաւ այդ հիւսուածը նորոգելու: Սակայն ինչ օգուտ այս բոլորը երբ Լորէնցոյի նման պատմահղծները, պատմութեան սահմաններուն վրայ արձանացող իրողութիւնները չեն ուզեր տեսնել, և կը չարչարեն պատմութեան փաստերը, ըսել ուզելու համար թէ, Լուսաւորիչէն սկսեալ մինչև Ներսէս Շնորհալի և Հայ Եկեղեցւոյ բոլոր նշանաւոր Հայրապետները Վեամականի և Երանոս Երանցիի պատմաւորի ջանքերով մինչև պատմահար Լորէնցոյ Կոզիմոյ Զարմանալի իրականութիւն տակայն, եթէ Լուսաւորչէն մինչև Շնորհալի, Հայաստանայոց Եկեղեցւոյ բոլոր նշանաւոր Հայրերն ու Հայրապետները Վեամականի և Երանոս Երանցիի պատմաւորի մեծամասնութիւնը իր Եկեղեցիով տակաւին Հայ մնացած կ'ըլլար:

Ինչպէս կը տեսնուի, մեր յարաբերութիւնները Յունաց և Լատինաց հետ երբեք կրօնական հպատակութիւն մը չեն եղած, այլ միայն քաղաքական պարագաներ:

բուս. բուսաբանության, Երկրորդ թէ Հայ Առաքելական եկեղեցին եթէ ճշմարտացի ազդերս մը ունի դաւանաբանութեան մէջ՝ Աղեքսանդրեան և Երուսաղէմական եկեղեցիներուն հետ է առ և ո՛չ թէ Յոյն կամ Լատին, Հետագայ դարերու մէջ, ուր քրիստոսաբանական և փրկչարարական խնդիրներ յարաբեցան, Հայերը կառչեցան Աղեքսանդրեան Հայրերու՝ երեք Տիեզերական ժողովներու ուղղափառ դաւանանքին, և չուզեցին բնաւ ասոր տոյժով վտասելի շահմամը բարեկամութիւններ:

Սիր ամբողջ Գիրք Թղթացը՝ իր վաւերական հոսանքներուն մէջ, կիւրեղեան վարդապետութեան յարասութիւնն է: Հայ եկեղեցին Արիստը կը նշովէ Աղեքսանդրի և Աթանասի փաստերով: Կը կռուի Նեստորի, Եւտիքէսի, Քաղկեդոնի ժողովին և Լեւոնի Տոմարին դէմ՝ Կիւրեղի հերքումներով: Անցնող դարու Գերման դիտուն աստուածաբաններ, իրենց գլուխը ունենալով Հարնաք, համոզուած են թէ Հայ եկեղեցին միաբնեայ է Կիւրեղեան իմացութեով և միշտ կը նշովէ Եւտիքէսը և Լեւոն Պապը:

Թէ ի՞նչ շահեցաւ Հայը քաղաքական այս յարաբերութիւններէն՝ դժուար է ըսել, բայց թէ ինչ կորսնցուցինք՝ բացայայտ է պատմութեան ուսանողին համար: Զարմանալի է որ Հայերը Պապերէն օժանդակութիւն կ'ակնկալէին Պապական իշխանութեան և հեղինակութեան ամենէն աւելի վտանգուած շրջանին, երբ անոնք տրդէն «Բարեկոյնի Գերութեան», Աւինիոնի աթոռին մէջ կը տուայտէին: Սակայն թէ՛ Յոյները և թէ Լատինները յաջողեցան վերջապէս մեզմէ բան մը շահիլ իրենց ձեռնածութիւններուն և ժողովութեան հնարքներուն շնորհիւ: Յոյները երբ համոզուեցան թէ Հայերը Կիլիկիոյ աշխարհադրական դիրքին հետեւնցով Լատինական զոհ մը ըլլալու հաւանականութիւն կ'ընծայեն, կրկնապատկեցին իրենց ջանքերը, չնայելով իրենց քաղաքական ոչ նուազ խախտու դիրքին որ «հաղաբամայ փտութեան» շրջանն էր, թէնի պատկերաւից բացառութեամբ, և որ վերջապէս Լիոնի կամ Փլորենտիոյ մէջ այնքան պիտի որոննայէր զիրենք: Պէտք է խոստովանիլ սակայն թէ Լատիններն աւելի շահեցան Ունիթիոններով կամ Հայ կաթողիկոսներով, որոնց անգին հերկայացուցիչներէն մին է Լորենցոյ Կոզին, քոն Յոյները՝ Հայ-Հռոմէներով:

Սակայն Հայ Ուղղափառ եկեղեցին մնաց միշտ իր փառքին մէջ: Հալածանքները աւելի ևս իր ներսը զօրացուցին հին Հայրերու ճշմարիտ հաւատքը, ինքնազիտակցութեան անմար կայծերով, իրեն ընծայելով, սերունդէ սերունդ, դիւցազնութեան հոգին և դիմադրաւելու աննկուն կամքը: Ամէն դարու մէջ իր հաւատացեալներու տրիւնովը սրբազործեց ան իր Առաքելական հիմնադիրներուն յիշատակն ու գործը, և արգիւնաբերեց իր Լուսաւորիչներու Հարշարանքներու գիրնը, որ է Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին, անկախ, Ուղղափառ, Առաքելական:

Գալով այն առեղծուածային յայտարարութեան թէ Քրիստոսի եկեղեցին Պետրոսի վրայ հիմնուած է, և հետեւաբար իրական քրիստոնեայ և հաւատացեալ ըլլալու համար պէտք է Հռովմի եկեղեցիին մաս կաղմել, ոչ միայն քրիստոնէական եկեղեցւոյ վարդապետութեան, ոգիին և ճշմարտութեան, այլ նաեւ ողջմտութեան հաղապար է, ենթադրելով թէ եկեղեցին Պետրոսի վրայ շինուած կրնայ ըլլալ: Մինչդեռ Աւետարանները և Նոր կտակարանի միւս ըլլոր գիրքերը կը վկայն թէ քրիստոնէական եկեղեցւոյ միակ հիմը և գլուխը ինքն Քրիստոսն է և է, և եկեղեցւոյ մէջ բուն հիմէն զատ ուրիշ հիմ մը ստեղծելը միայն Հռովմէական եկեղեցւոյ յատուկ կրնայ ըլլալ: «Զի հիմն այլ՝ ոք ոչ կարէ դնել քան զիսեւրն որ է Յիսուս Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Գ. 11): Եկեղեցին Պետրոսին ոչ, այլ Քրիստոսի, և ասոր հատուկ ինքնահիմար վարդապետութիւնը դուրս է ոչ միայն Նոր կտակարանի ոգիէն, կառակ ինքնահիմար վարդապետութիւնը դուրս է ոչ միայն Նոր կտակարանի ոգիէն, այլ նաեւ Ա. - Ե. դարերու ճշմարիտ, ընդհանրական և միասնական ուղղափառ եկեղեցւոյ դաւանութիւնն: Նման կարծիք մը, առաւելաբար քաղաքական և մենատիրեցւոյ դաւանութիւնն: Նման կարծիք մը, առաւելաբար քաղաքական և մենատիրական ձգտումներէ բխող, մերժուած է միշտ Արեւելեան հնագոյն բոլոր եկեղեցի-

ներէն, և որ բաժանումի առ պառակտման պատճառ եղաւ Արեւմտեան Եկեղեցիներու մէջ, ժամանակին տոյժ հասկացողութիւնը ի զուր ջանաց իրեն ի նպաստ սերմեր որոնել Աւետարանի մէջ, իր կամուար հասկացողութիւններով և տկար պատճառաբանութեամբ, և Հռովմէական Եկեղեցւոյ շրջանակէն դուրս քրիստոնէայ ոչ մէկ Եկեղեցի կրցաւ հաղթարժիկ նպատակաւոր եղած այս խեղաթիւրումներուն:

Լուսինցոն անգամ մը ևս կը ճգնի ցոյց տալ թէ 'Ր Եկեղեցւոյ Սուրբ Հայրերը ճանչցած ըլլան դոյն և իրենց գրութիւններու մէջ դառնում: Մեր Եկեղեցւոյ Հայրերը չէին կրնար ինքնանաւոր վարդապետութիւններու գաւառներ ընդունիլ, երբ Քրիստոս տոյգպէս ըսած չէր և Առաքեալները տոյգկերպ քորողած չէին: Նոր կտակարանը իր ամբողջութեամբ և քրիստոնէական Եկեղեցւոյ պատմութիւնը իր հնութեամբ մեզի ցոյց կուտան թէ թիւր և կամոյսական է Պետրոսի առաքելական պաշտօնը առաքելականէն վեր առաքիւնների մը բարձրացնելու ճիգը:

Մատթէոսի Աւետարանին (ԺՁ. 16-19) այն հաստատումը զոր բոլոր Առաքեալներու կողմէն որոտոտանեց Պետրոս, թէ Շէռ ևս Քրիստոսն՝ Որդի Աստուծոյ կենդանւոյն: Երբեք Յիսուս պատասխանեց, Շէռոյն քեզ Սիմոն որդի Ասփնառ, զի քամրին և որուն ոչ յայանեաց քեզ, այլ Հայր իմ որ յերկինս է: Եւ ես քեզ ասեմ, զի դու ես վէմ, և ի վերայ այդք վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, և դրսւնք դո՛ւրսց զնա մի՛ յողթո՛ւմարեցնին»:

Քրիստոս հոս պարզապէս յանուանէ կոչած է զՊետրոս. Շէռ ևս Պետրոսն ինչպէս յոյն բնագիրը ունի, ուր հասկնալ ուղղորդին համար որոշ կերպով կը տարբերին Պետրոս և Պետրա որական և իզական տնունիքը: Պետրոսի տնունին փոխաբերական աւելթը պէտք չէ փաթել իրականութեան հետ: Ո՞ր վէմին վրայ պիտի շինէր Քրիստոս իր Եկեղեցին, Պետրոսի՞ թէ անոր հաւատքի վէմին վրայ, թէ Շէռ ևս Քրիստոս կենդանի Աստուծոյ Որդին: Յետոյ Պետրոս իր թուղթին մէջ բացատրայտ կերպով կը յայտնէ թէ ինքն Քրիստոս է ձգէմ կենդանի և ձգէմ ընտիր, զլուխ անկեան պատուական (Ա. Պետր. Գ. 4-6): Ուրեմն քրիստոնէական Եկեղեցին կենդանի Աստուծոյ Որդւոյն՝ Քրիստոսի վրայ է հիմնուած, այլապէս շատ փոքրացած պիտի ըլլար, եթէ մահկանացու էակի մը վրայ շինուած ըլլար: Աւետարանի նոյն հատուածին մէջ կը գտնենք որ Պետրոս «Աստուծոյ» կը կոչուի (Մատթ. ԺՁ. 23): Անոնք որ տնուններու և կոչումներու վրայ խաղաղ կը փորձեն, ինչո՞ւ չեն եզրակացնիր թէ հետեւորդ Եկեղեցին Սպասնայի վրայ հիմնուած է. բայց մեզ քաղ լիցի նման տնեմ և յիմարական պահանջարկներով իրենց և մեկնութիւններու վրայ խաղաղ. այդ սքողողութիւնը անոնց տնկ է միայն, որոնք չեն զշարիր Եկեղեցին աթոռներու վերածելու, իրենց իշխանութիւններուն բարձրութիւնը տպանուիլու համար:

Քրիստոսի Առաքեալներուն մէջ մեծ ու պզտիկ չկար, այլ ամէնքը հաւասար էին: Պէտք չէ մոռնալ որ երբ Առաքեալներուն մէջ մեծութեան և առաջնութեան խնդիր ծագեցաւ, Քրիստոս անոնց մէջէն իսպառ հեռացուց տոյժ մատուցած: Եթէ Պետրոսին միայն տրուած ըլլար գերազանցութեան իրաւունքը, պիտի չըսէր մեր Տէրը Ամէն ասեմ ձեզ, զոր կապիցէք յերկրի, եղիցի կապեալ յերկինս, և զոր արձակիցէք յերկրի: Եղիցի որձակեալ յերկինս» (Մատթ. ԺԸ. 18): Յիսուս իր ամբողջ քորողութեան շրջանին հաւաստապաշտ հրահանգեց իր Առաքեալները: Գերիշխան լինելու փափաքին մերժումը կ'երեւի նաեւ Ջրեղեան որդիներու պարագային, երբ անոնք աշխարհիկ մտածուններով աթոռներ և դերքեր խնդրեցին: «Աստիցիք յերկրոտանս աթոռ, դատել զերկրոտանս տոյժ փարոյսի» (Ղուկ. ԻԲ. 30): Եթէ ատոնք իրեկուքին աթոռներ չհաւասար են, ա՞նք և Պետրոսի տարբեր տասիւններ աթոռը:

Ոչ միայն Աւետարանը այսպէս կը վարդապետէ, այլ նաեւ Պողոսի և Պետրոսի թուղթերը ընդհանուր Եկեղեցւոյ Պաշտոնաւ հիմ կը նկատեն զՔրիստոս: «Եւ նա է գլուխ մարմնոյ Եկեղեցւոյ, որ է սկիզբն տնդրանիկի ի մեռելոց, զի եղիցի ինքն յոսմենայնի յառաջնացող» (Կոզմա. Ա. 18): Եկեղեցիի չէնքին հիմը Քրիստոս է (Ա.

Քոյց Լորէնցոն թերեւ կը հրաւիրէ Հայ Եկեղեցին Քրիստոսէ առ Պետրոս, եթէ տանի մեզ, վարդապետը ձգած աշակերտին կ'առաջնորդէ, Փրկիչը մօռցած փրկեալին կը հրաւիրէ, աստուածային հպատակութեան փոխարէն՝ մարդկային հպատակութիւն ընդունիլ տալ կը փորձէ: Պէ՞տք էր արդեօք որ այս դարուս մէջ ալ գեռ լտէինք կրօնաքաղաքացւոյն սակարկութեան հինցած այս խօսքերը, որոնցմով անցեալի մէջ Հռոմ այնքա՞ն պատրանքի ենթարկեց ինքզինքը և ուրիշներ:

Տակաւին շարունակելով մասնուծին թելը, Լորէնցոյի հրաւերը կրնայ անդրադարձել աւ թելադրել, որ ան գուցէ կը հրաւիրէ զմեզ Բարթողիմէոսէ առ Պետրոս, սակայն այս պարագային, ինչպէս նախորօք ցոյց տուինք, կը հրաւիրէ զմեզ նմանէն՝ նմանին, Առաքեալէն՝ Առաքեալին, որոնք նոյն ուսումը, նոյն դաստիարակութիւնը և նոյն Ս. Հոգւոյ շնորհը առին, և թէ գլխաւորութեան կամ առաջնութեան մասնուծը առաջին մէկ օրէն արմատախիլ եղած է անոնց հոգիէն, իրենց Երկնաւար վարդապետի և Օրէնադրի վճռով. «Ար կամիցի ի ձէնջ առաջին լինիլ՝ եղիցի ձեր ծառայ» (Մատթ. Ի. 27):

Ուրախ պիտի ըլլայինք որ Լորէնցոն և իրենները դադրէին այլևս մեղի խօսելէ առաքելապետի, «Դու ես վէճի», «Դրունք դժոխաց»ի հարցերու մասին: Կ'ուզէինք որ գիտնային թէ գիտենք ժմէնքս Եկեղեցւոյ պատմութենէն նոյնիսկ թէ ընդհանրական Եկեղեցւոյ միութիւնը պիտի չհոտորակուէր բնաւ, և անգամ մը փշրուելէ վերջ պիտի վերանստատուէր նոյնիսկ կրկին, եթէ Ս. Պետրոսի յաջորդները կտրադատած ըլլային ի մօտ՝ մանաւանդ թէ ի սրտի ունենալ իրենց մեծ նախորդին մեծապայն պատուէրը. «Մի՛ իբրեւ տիրելով վիճակաց ...»:

Մեր ժողովուրդի նախակրթարանի աշակերտներն անգամ գիտին այսօր թէ վատթիւանի իշխանաւորներն աւ անոնց հլու կամակատարները Քրիստոսի հեզութեան հակառակ ինչ կեղծպարիշա բռնաւորներ եղած են, և Քրիստոնէութեան շինարար սգիւր հակառակ ի՞նչ աւերներ գործած և կը գործեն տակաւին, և թէ հետեւորդը ի՞նչ պէտք է հասկնալ երբ անոնք անհաւաս և հերձուածող կը կռիւն ուրիշ Եկեղեցիներ:

Ու այս ումենէն յետոյ, Լորէնցոն կողմէն կ'ուղղէ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ զաւակներուն, որ խելամոյին և հաստատեն, Հայ Եկեղեցիէն հեռացածներու միջոցաւ, այն միութիւնը, որմէ իբր թէ հակառակ մեր նախնեաց մենք հեռացած ենք: Մէկ խօսքով, Միութիւն ընդ Հռովմայ Եկեղեցւոյն և հնադարեւութիւն Հռովմայ Քառանայապետին:

Ուրեմն թողո՛ւնք մեր Եկեղեցւոյ առաքելական հիմնարկութիւնը, մեր հոգեւոր անկախութիւնն աւ ազատութիւնը, թողո՛ւնք մեր Եկեղեցւոյ ժողովրդական ոգին, որ տիպարն է նախնի դարուց քրիստոնէութեան, թողո՛ւնք մեր ումենասուրբ դաւանաւթիւնը, թէ մի է հիլիմ եւ վրլիւ Յիսուս-Քրիստոս, ուրանա՛նք մեր Եկեղեցւոյ հայրապետներու և վարդապետներու հեղինակութիւնները, սւրանա՛նք մեր Եկեղեցւոյ նախապետներն ու մարտիրոսները, որոնք Եկեղեցւոյ միակ եւ կեկականի Քրիստոս չբաժնուելու համար թափած են իրենց վարդապայն տրիւնը, նսովմի՛նք մեր ընտիր և անձնդիր հովիւները, որոնք իրենց հօտին անկախութիւնն աւ ազատութիւնը պահպանելու համար, իբրեւ անկուռն տառնաւորներ դիմակալած են միշտ նախ արատքին թշնամիին, ապա Յունական և Հռովմէական Եկեղեցիներու հակառակութեան և հրապարակաբար: Մէկ խօսքով, ուրանա՛նք մեր շուրջ 1900 տարիներու սուրբ և մարտիրոս Եկեղեցին, որ ամենադժուրակ ժամանակներու ընդմէջէն, կարծիր պահակն է եղած քրիստոնէութեան՝ Աստուծոյ մէկ խաւ անկիւնին մէջ, դարերու խաւարին և մարդերու նենգութեան և դադանութեան դէմ:

Այս բոլորը պիտի թողունք ընդունելու համար Հռովմէական Եկեղեցւոյ Միութիւն, Հռովմայ Քառանայապետի գլխաւորութիւն և Պետրոսի առաքելապետութիւն: Այսինքն թողո՛ւնք աստուածայինը և ընդունինք մարդկայինը, թողունք

ազգայինը և ընդունինք օտարը, և ի՞նչ շահելու համար, ընդարձակելու համար
 Լիբանանի և Սիւրբոյ մէջ Լորէնցոսի որոնք իշխանապետութիւնը թէ ոչ նոր ծիրա-
 նինքրու և տիրողսնեքու խոստումը, որուն ի հաշիւ կը գրուին այս ըստը:

ԵԱՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ. — Սիրելի Հայորդի, երբ կարգուս հակիրճ այս էջերը, իբրեւ
 անցողակի բայց անհրաժեշտ պատասխանը տալու համար Լորէնցոսի, որ աներեւակայելի
 չարութեամբ կը խեղաթիւրէ և կ'ուրանայ մեր սրբազան պատմութիւնը իր ըովոն-
 դակ սխրանքով, կարծելով թէ տի մը ծախով կտրելի է մթազնիլ անտանձուն գե-
 ղեցկութիւնը մեր անցեալին, յիշէ թէ Հայ Եկեղեցին ցեղին խղճմանքն է, որ ոչ
 մէկ բանով կրնայ փոխարինուիլ: Այն սրբաբանը՝ ուր Հայ կեանքը ամենէն աւելի
 մարգուցեցու գէպի բարին ու կատարելը: Գանձարանը՝ ուր պահուցան ու կը պահ-
 ուին մեր հոգիին ու մաքին շնորհները և մեր արիւնով գնուած գոնձերը:

Երբեք մի՛ փոխիր միւր միան ու սակորը եղող Հայ Եկեղեցին, ուրիշ որեւէ
 բանի հետ, ան որուն ճարտարապետը եղաւ Լուսաւորիչ, Լուսաւորը՝ Մեսրոպ,
 ժիր մատուցակը՝ Սահակ, աղօթող քուրմը՝ Նարեկացին, և քաղցր երգիչը՝ Շնորհա-
 լին: Անիկա դժուարութիւններու և աղէտներու շատ է բախտ, բայց չէ խորտակ-
 ուած: Միշտ ունենալով բաւարար լայն, բաշխելու իրեն յառող հոգիներուն՝ և տա-
 րածած իր սփոփարար հովանին, որ եթէ աշխարհիկ զօրութեամբ զինուած բազուկ
 մը չէ եղած, սակայն հազեւոր միւրթարութեան և զօրութեան նեցուկ է հանդիսա-
 ցած մարմնապէս խոշտանգուած և դերուած իր գաւազներուն համար:

Սիրէ քու Մայրենի Հայ Եկեղեցին, սրբուէ անով, և անոր մեծութեան գան-
 ձերուն մէջ սրունէ հոգեկան կազդոյրդ, պատրաստ ըլլալով, եթէ հարկ ըլլայ,
 արեւունդ վերջին կաթիլը տալու իրեն համար: Մի՛ արամեցնէր այդ Մայրը և մի՛
 ըլլար խորթ գաւազը Հայաստանեայց Եկեղեցիին:

Բոլոր անանք որոնք կը հեռանան Հայ Եկեղեցիէն, իրենց ներշնչումն ու ուղ-
 ղութիւնը կ'առնեն ուրիշ ոգիէ մը, որ խոթաւ կը նայի մերինքն: Բոլոր անանք
 որոնք մարդսրտական ծաղկանքով ազգին ծոցէն կը խլեն իր միտմիտ և յաճախ
 բարեմիտ գաւազները, իրենց վրայ կը հրաւիրեն Հայ ժողովուրդի դարուսը արեւուն
 ու հաւաքի բողոքը, արեւնապատգամ անէծքը:

Ձառակունք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, հագէք նորէն և միշտ, մեր դարուսը
 ողջմտութեան զրահը, իբրեւ մի հօտ շարունակելու մեր գոյութեան պայքարը: Ամէն
 մասնիկ որ կը փրթի մեր ամբողջութենէն, արժէք մըն է որ կը պակսի մեր նիւ-
 թական ու հոգեկան դրամադուլանքն:

Ուշադիր եղէք Առաքնաւի խօսքին, «Որպէս ընկալարուք գրիստառ Յիսուս
 զՏէր, նովին գնացէք: Զգոյշ լիբուք, մի ոք իցէ որ զձեզ կ'ողորմուիցէ ճարա-
 րութեամբ և անտի խորհութեամբ, որք ըստ մարդկան աւանդութեան և ըստ առ-
 քերց աշխարհի են և ոչ ըստ Յիսուսի-Քրիստոսի»:

(Վերջ՝ 4)

ԽՄԲ.

